

Tegenover Oostum, aan de andere zijde van het Reitdiep, ligt 't grondgebied behorende bij de gemeente Adorp. Vanaf Groningen is dit de eerste gemeente van het Hogeland. De gemeente Adorp is de kleinste gemeente van de provincie (1877 ha) met een inwonertal van ruim 1500. Karakteristiek voor deze gemeente is het uitgestrekte groenland met talrijke wierden en kleine plaatsen. De gemeente wordt in grote lijnen begrensd door het Reitdiep en de Oude Ae; 't vroegere landsdeel Ubbega. De twee grote dorpen zijn Adorp en Sauwerd. Verder kent men er nog de kleinere plaatsen en gehuchten: Wetsinge, Sauwerdermeeden, de Raken, Wierum, Harsens en Heksum. Rijdende op de grote provinciale hoofdweg naar het Marnegebied en het noorden van 't Hogeland, doorsnijdt u de gemeente in haar grootste lengte.

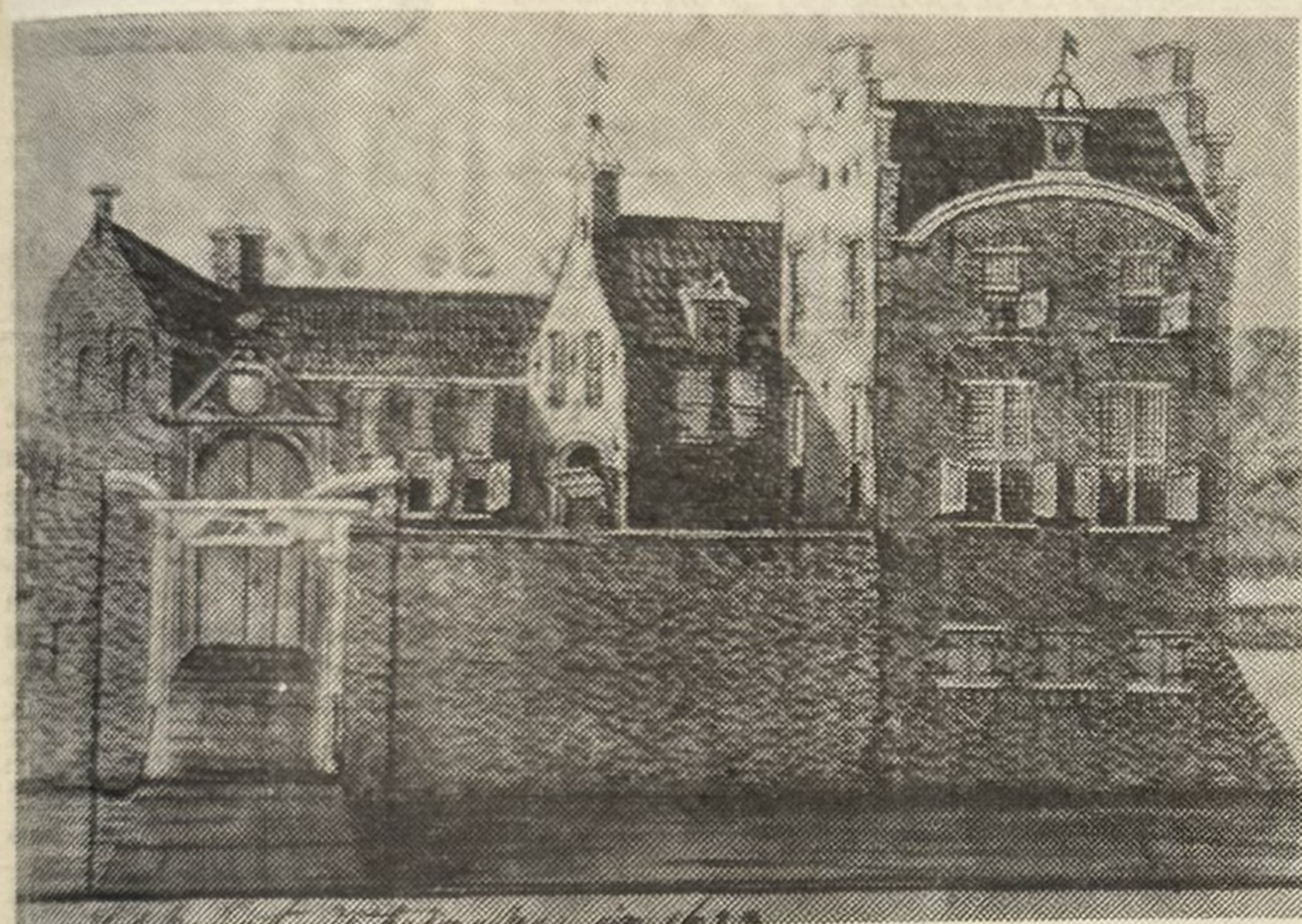


28

Tekst: J. RITTERSMA
Foto's: P. WERNEKINCK

Een kijkje vanaf het "Kerkpad" op Groot Wetsinge

Adorp, kleinste gemeente der provincie Groningen



De Onstaborg waar het roemruchte geslacht der Onsta's heeft gewoond.

Wat u daarbij op moet vallen is het relatief veel voorkomen van wierden, zowel bewoonde als onbewoonde. De namen van de hoofd-dorpen zijn duidelijk verwant aan het begrip "wierde".

Adorp heette vanouds Artharpe, "tharpe" = terp = wierde. Dus niet zoals zovelen denken "dorp aan de A" (die er immers wel langs stroomde!).

De oudste vermeldingen van het dorp Sauwerd zijn: Sawert, Sowerd, Sodewert = "zode-wierde". Kennelijk heeft men in zeer vroeger tijden op de één of andere manier voor de aanleg of restauratie van de wierde, zoden gebruikt als bouwmaterialen.

Groningen

De huidige gemeente Adorp valt voor een groot gedeelte binnen de periferie van de agglomeratie Groningen, zoals deze is uitgewerkt in het streekplan voor centraal Groningen. Deze "randfunctie" van de gemeente is er mede oorzaak van, dat de overheid bewust een grote groei in de onderscheidene dorpen heeft tegengehouden. Het zg. forensisme naar de stad is duidelijk gericht op die dorpen, welke gelegen zijn in een grote straal rond Groningen. We noemen met name een plaats als b.v. Winsum. Een groot gedeelte van het grondgebied van de gemeente Adorp moet beschikbaar blijven voor het aanleggen van parkbossen en andere recreatiecentra, die de "recreërende Stadjer" moeten verpozen. De plaats waar 't forensisme nog het sterkst te merken is, is de plaats Sauwerd. Vooral sinds de komst van de huidige burgemeester, is de woningbouw hier redelijk toegenomen en is de plaats zich aldus bezig te ontworstelen aan het — in Noord-Groningen zo gevreesde — "consolidatie-verschijnsel". Sauwerd is het hoofddorp van de gemeente; hier staat ook het gemeentehuis.

Het dorp wordt "wreed" doormidden gesneden door de provinciale weg. De oude kern van het dorp ligt op en om de hoge wierde ten westen van de grote weg. Helaas is

denken. Welnu, we kijken samen naar één der meest historische stukjes grond in de verre omtrek! Het "vierkant", waarvan we daar even schreven, is het oude borgeit van de "Onstaborg". Hiermee zijn we dan ook helemaal in de geschiedenis van dorp en omgeving gekomen.

Onstaborg

De Onstaborg was eens de sterkste borg waar het roemruchte geslacht der Onsta's heeft gewoond. In de 14de-eeuw was de Onstaborg één der sterkste, zoniet de sterkste borg in de Ommelanden. De borg was praktisch onneembaar. Het had muren van 12 stenen dik!

De geschiedenis der Onsta's begint ook omstreeks de 14de-eeuw goed duidelijk te worden. In die tijd was Albrecht van Beieren, graaf van Holland (1389—1404). Hij en zijn zoon, Willem van Oostervant, deden omstreeks deze tijd tochten naar Groningen en Friesland en trachtte deze in het bezit te nemen. Hij probeerde een verbond te sluiten met de zgn. "Vetkopers".

De stad zag dit als een gevaar en sloot in 1381 tegen hem een nauw verbond met de zgn. "Schieringers". Hiermee zitten we meteen midden in de strijd tussen de Schieringers en de Vetkopers. In grote lijnen kan men de strijd tussen de Schieringers en de Vetkopers vergelijken met de strijd in Holland tussen de Hoeks en de Kabeljauwen. De namen Schieringers en Vetkopers komen voor het eerst in 1382 in de documenten voor. Bij de Vetkopers sloten zich aan de welvarende burgerij van de Friese en Groninger steden. De naam Vetkopers betekent eigenlijk "Vetweiders". Dit

was de zg. landadel in de Ommelanden. Ook de monniken van de Premonstratenzer orde behoorden bij de Vetkopers. Eén der belangrijkste Vetkopersgeslachten was het geslacht der Onsta's in Sauwerd. Er zijn tijden geweest dat de Onsta's zozeer hun stempel drukten op het wel en wee der Vetkopers, dat men deze groep ook wel De Onstemannen noemde!

In 1397 kwamen de Vetkopers bijeen om de Ommelanden aan graaf Albrecht op te dragen. Hierbij waren ook de Onsta's aanwezig. Tegenover Albrecht en de Vetkopers stond de stad, bijgestaan door Bisschop Frederik van Blankenham. Het zou te ver voeren om deze hele historie nu te beschrijven, maar het eind van al het geharrewar was, dat in het jaar 1400 de Schieringers met ook de Groningers in hun midden, optrokken naar Sauwerd en de Onstaborg na langdurige beschieting met donderbussen, uiteindelijk de sterke borg verwoestten. Heer Onne Onsta's zoon, nl. Aepco Onsta moest zich overgeven en werd gevangengezet in de Boteringepoort te Groningen. De borg werd echter daarna nog enige keren opgebouwd. In 1514 werd de borg opnieuw verwoest.

De laatste Onstaborg dateerde uit plm. 1600. Hierna volgden rustiger tijden. Ook kreeg de borg andere bewoners. Het geslacht Onsta was nl. uitgestorven. Nu kwam de borg aan een zekere Boyoko van der Wenghe (1603—1640). Hij was officier en sneuvelde bij Hulst onder Hendrik Casemier. Hij werd bijgezet in de (nu afgebroken) kerk te Wetsinge. Zijn grafsteen stelt een krijgsman in volle wapenrusting voor, en is later overgebracht naar het Museum in Groningen.

De volgende bewoner van de Onstaborg was Bernard Coenders uit Helpen (Helman) en in 1658 kwam de borg aan Hendrik Ruse. Deze Hen-



Een kijkje in Klein Wetsinge met op de voorgrond de "witte" molen, die hoognodig aan een verfbeurt toe is.

drik Ruse was een merkwaardig figuur in de Ommelander geschiedenis. Hij was afkomstig uit het Drentse Ruinen, en noemde zich ook wel "Vrijheer van Rusenstein". Hij leefde van 1624—1679 en had een merkwaardige loopbaan achter zich. Zo was hij kapitein en ingenieur van een compagnie te Amsterdam. Later werd hij generaal en vestingbouwkundige in het verre Denemarken. Voordat hij in het Deense leger kwam, had hij eerst nog gedient in het Nederlandse leger, daarna in Frankrijk en Weimar. Hij was het ook, die voor de Hertog van Brunswijk de vesting Harburg versterkte.

Vondst

Merkwaardigerwijs vond men in 1840 in de kerk van Sauwerd een glas met zijn wapen, beschilderd met Deense waardigheden en met de titel "Heer van Sauwerd". Op zijn grafkist vond men — na het openen van de grafkelder — een zilveren en tinnen plaat met dergelijke opschriften. Wellicht had hij de heerlijke rechten van Sauwerd gekocht. Na de bewoning van de borg door Hendrik Ruse ging het snel bergafwaarts met de Onstaborg. In het jaar 1721 kwam het definitieve einde.

Toch leeft de borg nog voort — althans wat betreft de Onsta's — in het gemeentewapen van Adorp. Boven de ingang van het gemeentehuis hangt het wapen, waarin o.m. "een zwarte leeuw in 'n bloedrood veld" is te zien. Het is trouwens wel interessant het gemeentewapen nog wat verder te "ontleden". Want behalve de "Onstaleeuw" ziet men ook nog een draak op vier poten met opgeheven vleugels. Dit was het wapen van de Heerlijkheid Harsens. De twee andere kwartieren van de vier die het wapen bezit, stellen — middels groene velden met een gouden, golvende dwarsbalken — de groenlanden rond het dorp voor, waardoor de Hunze of het Reitdiep stroomt.

Voor de volledigheid moeten we ook nog vermelden, dat er bij Sauwerd — en wel te Wetsinge — nog

een tweede Onstaborg gestaan heeft. Dit was het zgn. "Nieuw-Onsta". Het was in de 16de-eeuw gebouwd door één der Onsta's. Deze borg is o.a. nog bewoond geweest door Lambert Tjarda van Starckenborgh. Nieuw-Onsta werd in 1810 gesloopt.

Wetsinge

Zoals gezegd, stond deze borg dicht bij het huidige Wetsinge. Trouwens men kent in Sauwerd en omgeving twee plaatsen met die naam nl. "Groot"- en "Klein-Wetsinge". Met Klein-Wetsinge wordt het streekje tussen Wetsinge en Sauwerd bedoeld. Tussen beide plaatsen loopt nog een oud zgn. "Kerkpad". Het is een stenen paadje tussen de landerijen. Wanneer u over dit kerkpad van Klein- naar Groot-Wetsinge wandelt, moet het u ook weer treffen, dat alles een "opgaan, blinken en verzinken" is.

Wat is er eigenlijk nog over van dit "Groot-Wetsinge"? 't Zijn slechts enkele huizen bovenop een wierde. Het nog aanwezige kerkhof herinnert nog aan de voormalige kerk. De pastorie doet nu dienst als smederij. Het vroegere schoolje is nu een bouwvallige hut, dat misschien morgen ineenstort.

Echter staande op de Wetsingerwierde heeft u een prachtig uitzicht over de naaste omgeving: Allereerst de moolen "witte" molen van Klein-Wetsinge. We schrijven "witte molen" opzettelijk tussen aanhalingstekens, want de molen is hoognodig aan een grondige verfbeurt toe.

Voorts zien we in de verte de Reitdiepdijken, met daarvoor nog het oude stroomdal van de Hunze. De Raken heet deze buurtschap. In de Raken kan men nog prachtig zien hoe de oude rivier zich door het land slingert.

Als we tenslotte dit noordelijkste plaatsje in de gemeente Adorp verlaten, moeten we toch onwillekeurig denken aan een regel uit één van de gedichten van Jan Boer:

„De dorpen staan d'r nog, moar 'k zal ze staarven...!”



Een gedeelte van de afgegraven wierde te Sauwerd. Zoals in zoveel dorpen in Noord-Groningen wordt het afgegraven terrein nu als ijsbaan gebruikt.